

Makale Türü / Article Type: Araştırma / Research

ŞÜPHECİLİK, İNKÂRCILIK VE EKO-FAŞİZM: İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNE UYUM POLİTİKALARININ KÂBUSU ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ

Halil KANADIKIRIK¹

■ Özet

Antropojenik iklim değişikliği, insanlığın da dâhil olduğu canlı doğa için en yakın hayatî tehdit olarak değerlendirilmektedir. Böyleyken iklim değişikliği şüpheciliği ve inkârcılığı ile eko-faşizm, krize yönelik demokratik çözüm arayışlarının ve uyum politikalarının altını oymaktadır. Siyaset bilimi de bu ciddi tehdit unsurlarını tanımlamak, anlamlandırmak ve çeşitli veçheleriyle gözler önüne sermek için yoğun bir çaba göstermeye ve bu konuda geniş bir literatür oluşturmaya başlamıştır. Söz konusu yayınların değerlendirilmesi neticesinde şüphecilik ve inkârcılık ile eko-faşizm kavramlarına dair karşılaştırmalı nitelikte sonuçlara ulaşılmaktadır. Şüphecilik ve inkârcılık, özellikle Batılı toplumlarda iklim değişikliğinin varlığını veya antropojenik niteliğini gözden düşürmeye yönelik fikir, eylem ve politikaları ifade etmektedir. Bunlar genellikle ulusal egemenlik fikri ile arasındaki gerilimli ilişkiden dolayı küresel nitelikli uyum politikalarını reddeden, çoğunlukla eril, milliyetçi veya popülist siyasal tutumlardır. Eko-faşizm ise doğayı kurtarmak için insandan vazgeçen veya etnik grup ile çevresi arasında mitsel bir ayrılmazlık fikriyle hareket ederek ikisi arasına giren her türlü farklılığı çevresel tehdit olarak algılayan ve bunları ayıklamak için şiddet kullanmaktan çekinmeyen, çoğunlukla beyaz, eril ve xenofobik tutumları ifade etmiştir. İklim değişimine bakış açıları temelde farklılaşsa da ikisinin ortak noktaları dar yerel çıkarları uzun vadeli küresel çıkarların önüne koymaları, bilimsel verilerden ziyade hakikat-sonrası tasavvurlarla donanmaları, anti-entelektüalizm ile harmanlanmış anti-elitizmleri ve epistemolojik bir tutarlılık beklentisiyle hareket etmemeleridir. Bu çalışmada, söz konusu siyasal akımların temel nitelikleri analiz edilmiş ve siyasal karar alıcılar için belirli bir çerçeveye kavuşturulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Eko-Faşizm, Ekoloji, İklim Değişikliği, İnkârcılık, Şüphecilik.

Skepticism, Denialism, and Eco-Fascism: A Comparative Essay on the Nightmare of Climate Change Adaptation Policies

■ Abstract

Anthropogenic climate change is considered to be the closest vital threat to the bios including human being. Meanwhile, climate change skepticism and denialism, and eco-fascism undermine efforts for democratic solutions and adaptation policies about the crisis. Political science has also begun to make an intense effort to define, interpret, and reveal these serious threats in various aspects, and to create a large literature on this subject. As a result of the evaluation of the publications, comparative results are made out regarding the concepts of skepticism and denialism and eco-fascism. Skepticism and denialism express ideas, actions and policies aimed at discrediting the existence of climate change or its anthropogenic nature, especially in Western societies. These are mostly masculine, nationalist or populist political attitudes that reject global adaptation policies due to its controversial relations with the idea of national sovereignty. Eco-fascism, on the other hand, expresses mostly white, masculine and xenophobic attitudes that give up on people in order to save nature, or act with the idea of a mythical inseparability between the ethnic group and its environment, perceiving all kinds of differences as an environmental threat and do not hesitate to use violence to eliminate them. Although their perspectives on climate change differ fundamentally, the common points of the both are that they put narrow local interests before long-

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Tarsus Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, halilkanadikirik@tarsus.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7215-1073.

term global interests, they are equipped with post-truth visions rather than scientific data, they champion anti-elitism blended with anti-intellectualism, and they do not act with the expectation of epistemological consistency. In this study, the basic characteristics of these political movements have been analyzed and a certain framework has been provided for political decision makers.

Keywords: Climate Change, Denialism, Eco-Fascism, Ecology, Skepticism.

GİRİŞ

ABD'nin 45. Başkanı Donald Trump, oldukça tartışmalı kararlara imza atacağı bu görevine seçilmeden birkaç yıl önce, 2012'de sosyal medya platformu Twitter'daki hesabından şu paylaşımını yayımlamıştır: “Küresel ısınma kavramı, ABD imalâtını rekabetçi olmaktan çıkarmak amacıyla Çinliler tarafından ve Çinliler için yaratıldı” (Trump, 2012). Trump, görevde bulunduğu süre boyunca (2017-2021) ABD'nin iklim değişikliğine uyum politikalarını zayıflatan veya tümüyle ortadan kaldıran kararlara imza atmış, bu konu özelinde birbiriyle çelişen birçok demeç vermiştir. Kararlarından en çarpıcısı, hiç kuşkusuz, ülkesinin Paris Anlaşması'ndan çekilmesine ilişkin olanıdır. Trump'ın Dışişleri Bakanları'ndan Michael Pompeo (2019), bakanlığının resmi web sitesinde yayınladığı basın açıklamasında bu kararın gerekçesini, “Anlaşma kapsamında ABD'nin verdiği taahhütlerin Amerikalı işçilere, işletmelere ve vergi mükelleflerine dayattığı haksız ekonomik yük”, şeklinde ifade etmiştir. Bununla birlikte Trump, hükûmet organlarının kendisine sunduğu ve ABD'nin küresel iklim değişikliği nedeniyle yüz milyarlarca dolarlık zarara uğrayacağına dair tahminlerin ileri sürüldüğü raporun kendisini ikna etmediğini (“Buna inanmıyorum”) belirtmiştir (Trump on climate change, 2018). Dahası küresel ısınmadan dolayı endişelerini dile getiren uzmanları “soğumaya başlayacak, siz sadece izleyin”, diyerek yatıştırmaya çalıştığı konuşmasının devamında, “Keşke bilim de sizinle aynı fikirde olsaydı” uyarısında bulunan uzmana, “Bilimin aslında bildiğini sanmıyorum” şeklinde karşılık vermiştir (Guardian News, 2020). 2019 yılında ise iklim değişikliğini kısmen kabullenmiştir: “(...) iklim değişikliği benim için çok önemli. Ve biliyorsunuz, hayatım boyunca pek çok çevresel etkisi olan beyanda buldum ve çok, çok berrak, temiz suya ve temiz havaya çok güçlü bir şekilde inanıyorum. Bu iklim değişikliğinin büyük bir parçası” (The Washington Post, 2019). ABD Başkanının bu keskin geri dönüşü, özellikle genç kuşaktan Cumhuriyetçi seçmenin de iklim kaygılarının yükseliş trendinde olduğunu gösteren kamuoyu yoklamalarının sonuçlarının yayımlanmasıyla yaklaşık olarak aynı zamana rastlamıştır (Cheung, 2020).

Bu makalenin girişi için Trump örneği, dünya siyasetinde son yılların en sıra dışı simalarından biri olmasının yanı sıra sağ-popülizm sembollerinden biri olması nedeniyle özellikle seçilmiştir. Günümüzde iklim değişikliği şüphencilğine veya iklim değişikliği inkârcılığına ilişkin akademik çalışmalarda Trump'a atıfta bulunulmayan bir metin bulmak oldukça zordur. Zira söz konusu politik tutumların hemen hemen tüm özelliklerini söylem ve politikalarında göstermiştir. Sadece yukarıdaki paragrafta yer verilen ifade ve kararlara bakılacak olursa: İklim değişikliğini komplo olarak değerlendirmesi, konuya tamamen kişisel duyu verileriyle yaklaşması ve bilimsel kanıtların reddi gibi temalarda inkârcılık; ulusal ekonomik çıkarları iklim politikalarının üstünde tutma, iklim değişikliğinin olası sonuçlarını hafife alma ve seçmen tercihleri doğrultusunda söylemlerini değiştirme gibi temalarda ise şüphencilik belirgindir. Böylece Trump'ın fikir, söylem ve davranışları söz konusu kavramların güncel bir prototipini meydana getirmiştir.

Bir ucunda şüphecilik ve inkârcılığın olduğu iklim değişikliğine sağ-popülist veya aşırı-sağ yaklaşımın diğer ucunda ise eko-faşist fikir ve eylemlerin yer alması dikkat çekmektedir. 15 Mart 2019 tarihinde Yeni Zelanda'nın Christchurch kentinde iki camiye silahlı saldırıda bulunan ve 51 kişinin yaşamını yitirmesine, 40 kişinin yaralanmasına sebebiyet veren Avustralya vatandaşı terörist Brenton Tarrant, manifestosunda kendisini “eko-faşist” olarak tanımlamış ve eyleminin motivasyonu olarak da beyaz, Anglo-Sakson toplumunun topraklarını işgal ettiğine inandığı yabancı göçmenlere karşı harekete geçtiğini belirtmiştir (Fisher ve Achenbach, 2019). Bundan esinlenen bir başka eylem de ABD'nin Texas eyaletinin El Paso kentinde gerçekleşmiş, 23 kişinin yaşamını yitirdiği ve 22 kişinin de yaralandığı bu terör eylemini gerçekleştiren Patrick Wood Crusius da yabancı karşıtlığı ile çevresel kaygıları birleştiren benzer bir manifesto yazmıştır (Achenbach, 2019). Bu çarpıcı olaylar söylemleri ve eylem biçimleri itibarıyla yenilik arz etse de anavatanlarının doğasını etnik/ulusal sterilizasyona tabi tutmaya dayanan eko-faşizmin kökleri çok gerilerdedir.

Bu makalede iklim değişikliğine adaptasyon politikaları üretilirken dikkate alınması ve çözüm üretilmesi gereken bir sorun alanı olarak iklim değişikliği şüpheciliği, inkârcılığı ile bunun zıt kutbunda yer alan eko-faşizmin karşılaştırmalı olgular çerçevesinde tanıtılması, tartışılması ve yakın geleceğe dair önerilerde bulunulması amaçlanmaktadır. Zira söz konusu fikir, söylem ve eylemler iklim değişikliğinin doğal çevre, kaynaklar, nüfus ve ekonomi üzerinde ciddi bir baskı oluşturması beklenen gelecekte önemli bir tehdide dönüşme riski taşımaktadır.

1. ANTROPOJENİK İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ

Şüpheciliğin, inkârcılığın ve eko-faşizmin literatürünü ele almadan önce, bunların çatıştıkları temel olguya, yani insan eliyle gerçekleşen (antropojenik) iklim değişikliğine dair literatüre ve tartışmalara ilişkin kısa bir tarihçe verilmesi; ayrıca iklim krizine ilişkin çeşitli projeksiyonlara değinilmesi ile politikalarından söz edilmesi, ne ile mücadele edildiğini yorumlamak açısından önem arz etmektedir.

Doğanın tarihte emsali görülmemiş derecede insan kaynaklı (antropojenik) dönüşümüne/tahribatına ilişkin saptamalar ve eleştiriler on dokuzuncu yüzyıla kadar geriye götürülebilmektedir. Fransız bilim insanı Joseph Baptiste Fourier, 1824'te atmosferin adeta bir kalkan işlevi görerek yer küredeki ısının kaybını azalttığına dair ilk ipuçlarını bulmuş; İrlandalı John Tyndall da 1863'te atmosferdeki söz konusu sera etkisini ilk defa formüle etmiştir (Graßl, 2009). İtalyan jeolog Antonio Stoppani, 1873'te ilk defa “antropozoik çağa” atıfta bulunmuş ve “güç ve evrensellik açısından dünyanın daha büyük kuvvetleriyle karşılaştırılabilecek yeni bir yeryüzü” kuvvetinin bizzat insan eliyle harekete geçirildiğinden bahsetmiştir (akt. Crutzen, 2002: 23). İsveçli Svante Arrhenius, 1896'da atmosferde biriken karbondioksit miktarının olağanüstü artışının antropojenik katkı ile gerçekleştiğine dair ilk tartışmayı başlatmıştır (Graßl, 2009). Ünlü Rus doğa bilimci ve anarşist Pyotr Kropotkin (2014 [1899]) ise sanayileşmenin söz konusu dönüşümü geri dönülemez bir tahribata götürdüğü konusunda ilk uyarıcılardan olmuştur. Yine de iklim değişikliğinin yeryüzündeki canlıların devamlılığına karşı en

büyük tehditlerden biri olarak değerlendirilmesi ve bu konuda akademik eserler verilmeye başlanması yirminci yüzyılın ikinci yarısına, yayın miktarının yoğunlaşması son çeyreğine tekabül etmiştir (bkz. Plass, 1956; Meadows vd., 1978).

Küresel iklim değişikliğinin insan eliyle gerçekleştiği bilim dünyasında bir kere ortaya konulduktan ve paradigmaya dönüştükten sonra, özellikle artık küresel ısınmanın yıkıcı sonuçlarının sıklıkla tecrübe edilmeye başlandığı yirmi birinci yüzyılda söz konusu sorun, çözüm arayışları bağlamında çeşitli kavramsal tartışmaları da tetiklemiştir. Crutzen (2002) ve Steffen, Crutzen ve McNeill'in (2007) ileri sürdükleri Antroposen (*Antropocene*) kavramı çeşitli disiplinlerce yaygın olarak kabul görmüş ve bunların yürüttükleri tartışmalar için bir tür çerçeveleme sağlamıştır. Kavram, yirminci yüzyılın ilk yarısında Chardin ve Vernadsky'nin, yeryüzünün gelişiminde maddenin oluşumu (jeosfer) ve biyolojik yaşam (biyosfer) sonrasındaki üçüncü aşama olarak insanın bilişsel kabiliyetinin söz konusu küreyi en fazla değiştirmeye muktedir etken haline geldiğini ifade etmek için ileri sürdükleri noösfer (*noosphere*) kavramına dayandırılarak üretilmiştir (Crutzen, 2002; Ronfeldt ve Arquilla, 2020). Antroposen kavramına itiraz olarak ileri sürülen Kapitalosen (*Catitalocene*) kavramı da yine küresel iklim değişikliğinin insan kaynaklı olduğunu kabul etmektedir. Jason W. Moore ve arkadaşlarının ileri sürdükleri biçimiyle kapitalosen, antroposen kavramsallaştırmasının sorunun kaynağı ve çözümü olarak insanın bilişsel kapasitesine odaklanmasına itiraz etmektedirler (Moore, 2015; 2016). Marksist bir çerçeveye sahip olan kapitalosen ise sorunun gerçek kaynağı olan mevcut üretim ilişkilerinin (kapitalizm) doğayı uzun zamanlar (*longue durée*) içinde ve küresel merkez-çevre örüntüsü bağlamında nasıl dönüştürdüğünü ortaya koyarak bunun eleştirisi vasıtasıyla yine yapısal, köklü bir dönüşümü harekete geçirmek suretiyle çözüm üretilebileceğini ileri sürmektedir¹.

Devletlerin ve uluslararası toplumun konuya eğilmesi ve çeşitli düzenlemeler önermeleri de 1970'lerden itibaren tanık olunan gelişmelerdir. 1972 Stockholm Konferansı, hükümetler ile sanayicilerin çıkarlarının iklim çıkarlarıyla çatışmasını gözler önüne sermesi ve ABD'nin uluslararası normlar oluşturulmasının önünü tıkama çabalarıyla anılsa da (Roussopoulos, 2017) konuya küresel bir resmiyet kazandırma girişimlerinin ilk başarılı sonucudur. 1987'de ozon tabakasını incelten maddelerin salınımının azaltılması için Montreal Protokolü kabul edilmiştir ve bu doğrultuda Londra (1990), Kopenhag (1992), Viyana (1995), Montreal (1997), Pekin (1999) ve Montreal (2007) zirvelerinde azaltım miktarı, önlemler ve teknolojiler konusunda güncellemeler yapılmıştır (T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Montreal Protokolü, t.y.). Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli (IPCC) kuruluş tarihi ise 1988'dir. 1992'ye gelindiğinde Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (UNFCCC) uyarınca sera gazı salınımının "iklim sistemine tehlikeli antropojenik müdahaleyi önleyecek" sınırdan tutulması gerektiği bildirilmiştir (UNFCCC, 1992: 4). 2009 yılında Kopenhag Zirvesi'nde bu sınır 2°C olarak ilân edilmiştir (UNFCCC, 2009: 5). 2005 yılında yürürlüğe giren Kyoto Protokolü ise emisyon azaltım hedefi belirten ilk uluslararası anlaşma olmasının yanı sıra

¹ Kapitalosen yaklaşımı ve antroposenin eleştirisi hakkında Türkçede daha fazla okuma için bkz. Erçandırılı, 2019; 2021; 2023.

taraf olan ülkelere aykırı uygulamalar karşısında çeşitli yaptırımlar öngörmesiyle de önemli bir metindir (T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Kyoto Protokolü, t.y.). Kyoto sonrası dönem için hazırlanan ve 2016'da yürürlüğe giren Paris Anlaşması ise ABD ve Çin gibi en büyük kirleticilerin de sürece etkin katılımını planlayarak ve uzun dönemde küresel sıcaklık artışının 2°C'nin olabildiğince altında tutulmasını, bu doğrultuda fosil yakıt tüketiminin azaltılmasını, yenilenebilir enerji kaynaklarının teşvik edilmesini ve artırılmasını hedeflemektedir (T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Paris Anlaşması, t.y.).

Yirmi birinci yüzyıla gelindiğinde, küresel iklim değişikliğinin etkilerinin hafifletilmesi (*mitigation*) aşamasından uyum (*adaptation*) politikalarının üretilmesine ve uygulanmasına yönelik çalışmalara geçilmiştir. Her ne kadar ilk zamanlarda uyum yanlısı politikaların hafifletme politikalarının başarısını gölgeleyeceğine yönelik eleştiriler var olduysa da (Pielke vd., 2007) dünya üzerindeki tahribatın geldiği yüksek düzey ile felâketin halihazırda yaşanıyor oluşu uyum politikalarının önemini artırmıştır. Artık azaltmanın tek başına yeterli olmadığı ve “aktüel veya beklenen iklimsel uyaranlara veya bunların etkilerine yanıt olarak doğal veya insan sistemlerinde, zararı azaltan veya faydalı fırsatlardan yararlanan ayarlamalar” yapmak gerektiği Hükûmetlerarası İklim Değişikliği Paneli tarafından da kabul edilmektedir (IPCC, 2007).

Antropojenik iklim değişikliğinin, müdahalesiz kalınması halinde, olası sonuçları nelerdir? Hükûmetlerarası İklim Değişikliği Paneli'ne (IPCC, 2014a; 2014b) göre bunlardan bazıları şunlardır: Atmosferde tutulan nem miktarının artması ile yağış rejimlerinin değişmesi, bazı bölgelerde şiddetli yağış ve sel, bazı bölgelerde kuraklık ve çölleşme, bazıları ise her ikisinin de birlikte yaşanması; rezervuarların tükenmesi, arazi bozulması, toprak erozyonu; mahsul veriminin azalması, geçim kaynaklarının azalması, gıda ihtiyacının karşılanamaması, açlık, kıtlık; toksik su kaynaklı ölümcül hastalıkların yaygınlaşması, kitlesel ölümler; insanların zorunlu göçünde artış; elektrik-petrol-gaz altyapılarının riske girmesi, mesken ve ulaşım varlıklarının zarar görmesi; hızla eriyen buzulların deniz ve okyanuslardaki su seviyesini artırması ile bazı kent ve ülkelerin sular altında kalması.

Antropojenik iklim değişikliği bugün, bu konuda önemli bir otorite olarak kabul edilen Rees ve Wackernagel'in (2023: 9) son tespitlerine bakılacak olursa dünyanın biyokapasitesinin kendini yeniden-üretme potansiyelinin %70 oranında aşıldığı bir seviyeye gelmiştir. Küresel düzeyde kişi başına düşen karbon ayak izi miktarının sürdürülebilirlik için tutulması gereken azami miktar (1,5 gha), Avrupa tarafından 3 kat (4,5 gha), ABD ve Kanada tarafından 5 kat (8 gha) aşılmıştır ve sadece Kuzey Amerikalıların bu tüketimini sürdürebilmeleri için 5 dünyaya daha ihtiyaç olduğu hesaplanmaktadır (Rees ve Wackernagel, 2023: 9).

Hâl böyleyken uyum ve azaltma kararlarına imza atan politika yapıcılarının en önemli sınavı insanları ikna etmek ve sürece aktif olarak katılmalarını sağlamaktır. Her şeyden önce insanların, söz konusu küresel krizin kendi eylemlerinden kaynaklandığına ve yine kendi eylemleriyle yatıştırılabileceğine ve buna ilişkin yeni bir yaşam tarzı benimsemeleri gerektiğine ikna olmaları gerekir. Fakat bu yeni yaşam tarzının da ötekilerin yaşamlarını tehdit etmeyen, demokratik değerleri ortadan

kaldırmayan bir zeminde inşa edilmesi önem arz etmektedir. Bir yanda şüphencilik ve inkârcılık diğer yanda eko-faşizm, iklimsel uyum politikalarının bu temellerini baltalamakta ve yakın gelecek için önemli bir risk oluşturmaktadır.

2. ŞÜPHECİLİK VE İNKÂRCILIK

Hemen belirtmek gerekir ki literatürde şüphencilik ve inkâr birbiriyle yakın ilişkili kavramlar olarak kullanılmaktadır. İnkâr, şüphencilüğün bir neticesi olarak değerlendirilmektedir (Weart, 2011). İklim değişikliğine yönelik şüphencilik bireylerin oldukça geniş yelpazede ve birbirinden farklı politik, kültürel, ekonomik, psikolojik vb. tutum ve davranışlarında kendini göstermektedir. Bunlar içinde bireylerin üzerinde bilimsel mutabakatın olduğu küresel ısınmanın gerçekte var olduğuna yeterince ikna olmamaları, ikna olanların söz konusu değişikliğin antropojenik niteliğine inanmamaları veya kısmen inanmaları, sonuçların insanlara zarar vermeyeceğine yönelik kanaatler, çözüm için bireysel tutum ve davranışların değiştirilmesi gerektiğini düşünmemek veya tepki verme isteksizliği, iklim değişikliğine ilişkin uyarıları yaygaracılık olarak değerlendirmek, konuya ilişkin haber akışından kaynaklanan yorgunluk ve tükenmişlik hissiyatı, iklim değişikliğinin bir komplo olduğuna inanmak ve tümüyle reddetmek vb. sayılabilir (Rahmstorf, 2004; Lorenzoni vd., 2007; Poortinga vd., 2011; Capstick ve Pidgeon, 2014). Dunlap (2013) ve Mann (2012), söz konusu tutum ve davranışların, bilimin temelinde yer alan “şüphencilikten” kesinlikle ayrılması gerektiği fikrinden hareketle bunları “inkârcılık” olarak nitelendirmeyi daha uygun görmüşlerdir.

Tüm bu tutum ve davranışlar kamusal karar alıcıların gündeminde olduğu gibi, aynı zamanda siyasal rekabetin ve çatışmanın da konusu olabilmektedir. Kuzey Amerika ve Avrupa’ya odaklanan giderek artan sayıda yayın, girişte yer verilen Trump örneğinde de görüldüğü gibi özellikle sağcı popülizm veya aşırı-sağın iklim değişikliği şüphenciliği ve inkârcılığını siyasal hedeflerine ulaşmak için istihdam ettiğini ve çeşitli veçheleriyle dolaşıma soktuğunu göstermektedir (bkz. McCright ve Dunlap, 2000; Dunlap ve McCright, 2008; Forchtner ve Kølvrå, 2015; Lockwood, 2018; Forchtner vd. 2018; Forchtner, 2019; Hultman vd., 2019; Jylhä ve Hellmer, 2020).

Daha özele inmek gerekirse McCright ve Dunlap (2000), ABD’deki muhafazakâr düşünce kuruluşlarının 90’lı yıllarda küresel ısınmanın ve zararlı etkilerinin kanıta dayalı temellerini çürütmeye, toplum için zararlı olduğunu ileri sürerek önleme politikalarını itibarsızlaştırmaya ve nihayet küresel ısınmanın etkilerinden faydalanılabileceğini ileri sürerek bu politikaları baltalamaya yönelik kampanya ve yayınları vasıtasıyla önemli bir kamuoyu oluşturabildiklerini göstermişlerdir. Yine Dunlap ve McCright (2008), kamuoyu ölçümlerine dayanarak bu kampanyaların Cumhuriyetçi seçmen ile Demokrat seçmen arasında iklim değişikliğine ilişkin önemli bir algısal farklılık oluşturmayı başardığını belirtmişlerdir. Forchtner ve Kølvrå (2015), İngiliz Ulusal Partisi (*the British National Party / BNP*) ve Danimarka Halk Partisi’ne (*Dansk Folkeparti / DF*) ilişkin incelemelerinde, bu partilerin ulus ve doğa arasındaki mitsel ilişkiyle temellenen milliyetçiliklerinin, ulus aşırı politikalar gerektiren iklim değişikliğine ulusal egemenliklerine yönelik bir tehdit oluşturmasından dolayı şüphelle yaklaşmaları ve

bazı durumlarda bunu inkâr etmeleri sonucunu doğurduğunu ileri sürmüşlerdir. İtalya'daki Kuzey Birliği (*Lega Nord / LN*) ve Belçika'daki Flaman Çıkarları (*Vlaams Belang / VB*) partileri de benzer motivasyonları ve söylemleriyle bu inkârcı aşırı-sağ partiler arasında sayılmaktadır (Gemenis vd., 2012).

Siyaset sosyolojisi açısından bakıldığında, yine Forchner ve arkadaşlarının Almanya'daki anti-liberal sağ popülistlerden neo-Nazilere kadar aşırı-sağ partiler üzerine yürüttükleri çalışmanın sonuçları, bu grupların genellikle iklim değişikliğini inkâr etmediklerini ancak bunun gerektirdiği küresel düzenlemeleri *völkisch* bir motivasyonla ulusal egemenliklerine, hayat tarzlarına ve ekonomik çıkarlarına yönelik bir tehdit olarak algıladıklarını, ontolojik güvenlik sorunu olarak değerlendirdiklerini gösteriyor (Forchner vd., 2018). Forchner ve Lubarda (2023) bir başka çalışmalarında, Avrupa Parlamentosu'nun sağ popülist ve aşırı sağ üyelerinin de çoğunlukla antropojenik iklim değişikliğini kabul ettiklerini, ancak bunun ele alınma biçimine ve buna yönelik politikalara karşı yukarıdaki ile benzer şekilde şüpheli olduklarını ortaya koyuyorlar. Batı Avrupalı sağ partilere destek verenlerin iklim değişikliğine karşı şüphecilik ve fosil yakıtların tüketiminin ek vergilendirilmesine karşı çıkma tutumları incelendiğinde de milliyetçilik ideolojisinin, diğer tüm belirleyicilerden daha etkin olduğu görülüyor (Kulin vd., 2021).

Tek boyutlu olmayan şüphecilik/inkârcılık, çeşitli ideolojik, kültürel ve ekonomik çıkar çatışmalarının üst üste bindiği alanlarda kendini göstermektedir. Çeşitli araştırmalar, şüpheli veya inkârcı temaları dolaşıma sokan muhafazakâr düşünce kuruluşları ve vakıfları ile fosil yakıt endüstrileri arasında malî transferleri de içeren ağ ilişkilerini ortaya koymuştur (Oreskes ve Conway, 2010; Dunlap, 2013). Fosil yakıtlara bağlı endüstriler, bunlara ilişkin tüketim kalıpları ya da egemenlik söylemleri (kaynak milliyetçiliği) ile şüpheciliğin kesiştiği ülkeler arasında Polonya, literatürde bu konuda en çok örnek verilenler arasındadır. Rusya'ya olan enerji bağımlılığından kurtulmayı hedefleyen Polonya'da ulusal kömür ve kaya gazı madenciliğinin yükselişi kamuoyuna, karşı konulamaz bir ulusal menfaat olarak sunulmaktadır. Bu endüstrilerin siyasal nüfuzu neticesinde ülkenin hem sağ hem merkez-sol basını ya Avrupa Birliği'nin iklim politikalarına karşı düşmanca bir söylem geliştirmiş ya da konuya bigâne kalmayı tercih etmişlerdir (Jaspal vd., 2014). Dahası Polonya'da parlamentonun (*Sejm*) sağ ve sol parti üyeleri arasında da AB'nin çevresel dayatmalarına karşı benzer bir karşı duruş gözlemlenmiştir (Marcinkiewicz ve Tosun, 2015). Conversi (2020), Polonya'daki bu gelişmeleri iklim değişikliğine karşı kaynak milliyetçiliği olarak eleştirel bir çerçevede değerlendirmektedir.

İsveç'te ise yükseliş trendindeki aşırı-sağ İsveç Demokratları (*Sverigedemokraterna / SD*), iklim inkârcılığında başı çekmektedir. İklim değişikliğini küresel bir komplo olarak değerlendiren SD politikacılarının söylemlerini analiz eden Hultman ve arkadaşları, bunların argümanlarının odak noktasında kurulu düzene karşıtlık, şüphenin pazarlanması, endüstriyel/evine eklemek götüren erillik ve milliyetçilik temalarını tespit etmişlerdir (Hultman vd., 2019). Diğer otoriter politik söylemlerde olduğu gibi burada da erilliğin belirleyici olması dikkat çekicidir. Bu son tema, yani inkârcılık ve eril söylem ilişkisi, Vowles ve Hultman'ın (2021) çalışmalarıyla, İsveçli aşırı-sağ dijital medyanın İsveçli

iklim aktivisti Greta Thunberg'in etkisini kırmak için haber metinlerinde onu, bir tür yaygaracı kadınlık miti ile kuşatmasında görünür hale gelmiştir.

Şüphecilik/inkârcılık, popülist liderlerin söylem ve davranışları düzeyinde araştırıldığında, sorunun ele alınışı ülkesine göre farklılıklar arz etmekle birlikte bazı ortak temalar göze çarpmaktadır. Örneğin, üçü de şu an görevde olmayan ABD Başkanı Trump, Brezilya Başkanı Bolsonaro ve Filipinler Başkanı Duterte üzerine karşılaştırmalı sonuçlar üreten bir çalışmada (Marquardt vd., 2022), Trump ve Bolsonaro'nun iklim değişikliğini kabul etmemelerine karşın Duterte'nin kabul ettiği ve çözüm önerdiği, bununla birlikte her üçünün de konuyu halklarına yönelik küresel bir sömürü girişimi çerçevesinde değerlendirdikleri ve küresel iklim uzmanlığına karşı milliyetçi ve popülist bir anti-elitizmi yaydıkları ileri sürülmüştür.

Nihayet sağ popülizm veya aşırı sağın iklim şüpheciliği kavramsal bir şemaya oturtulmak istenirse Lockwood (2018) yararlı bir kategorizasyon sağlamaktadır. Lockwood'un (2018: 718) "yapısal" olarak nitelendirdiği ilk temaya göre, söz konusu siyasal partiler, özellikle küreselleşme ve teknolojik gelişmelerin neticesinde giderek yalnızlaşan ve marjinalleşen bir kitlenin ilgisini çekmekte, bunların desteğiyle etkin hale gelmektedir. Lockwood'a (2018: 712) göre ikincisi ve daha önemli olan tema "ideolojik" olandır ve bu "özellikle 'halk' ile kozmopolit elitler arasındaki antagonizma" ile sembolleşmektedir. Önceki paragraflar da dikkate alınarak bu kategorileştirme bağlamında toparlanacak olursa iklim şüpheciliğinin yayılması ve destek bulması şu şekilde temellendirilebilir: İklim krizine yanıt olarak ileri sürülen küresel nitelikli tedbirlerin, ulusal elitler ile onlara malî açıdan bağlı beyaz veya mavi yakalı emeğin yakın vadeli, günlük ekonomik çıkarlarını aşındırma riski barındırması, bireysel ve kültürel tüketim alışkanlıklarına bir tehdit oluşturması ve her an gözle görülebilir bir soruna işaret etmemesi konunun yapısal çerçevesini oluşturmaktadır. Yine söz konusu tedbirlerin, ulusal egemenlik söylemi ile çatışması, küresel elitler ile ulusal sınırlara tabi "halkı" karşı karşıya getirmesi, "her şeyi bilen" uzmanların sürekli uyarılarına ve "okumuşlara" yönelik tepki ile birlikte anti-elitizm, konunun ideolojik çerçevesidir.

3. EKO-FAŞİZM

İklim politikalarının en önemli sınavlarından biri de ekolojik veya çevresel kaygılarını faşizmin bir türevi olarak ifade eden fikir ve eylem sahipleriyle olanıdır. Eko-faşistler, ekolojik gerekçelerle bireylerin temel hak ve hürriyetlerini radikal biçimde kısıtlayan veya yaşama haklarını reddeden nitelikteki tedbirleri savunan derin ekolojistlerden etnik kimlik ile onun "kutsal" olduğuna inanılan doğal alanı arasında ayrılmaz bir bütünlük gören ırkçı, yabancı düşmanı, izolasyonist, aşırı milliyetçi vb. aşırı sağ siyasal yönelimlere kadar geniş bir yelpazede yer bulabilmektedirler. Giriş bölümünde değinilen Christchurch ve El Paso olaylarındaki gibi ekolojik kaygıların yabancı düşmanlığı ile birleştiği fikir ve eylemlerin yanı sıra ABD'li terörist Ted Kaczynski'de görüldüğü gibi etnik vurgusu olmayan, tamamen sanayileşme karşıtı ve vahşi doğaya dönüş yanlısı fikirlerden kaynaklı şiddet eylemleri ile Fin mizantrop Pentti Linkola'nın ekolojik dengenin sürdürülebilmesi amacıyla politik otoriterleşmeyi ve

gerekirse insan nüfusunun öldürmek suretiyle azaltılabileceğini savunan görüşler de bu kapsamda değerlendirilmektedir (Macklin, 2022).

Daha yeni bir fenomen olan iklim şüpheliği ve inkârcılığından farklı olarak Eko-faşizmin ortaya çıkışı ve yükselişi, ulusların ortaya çıkışı ve yükselişi ile paralel seyretmiştir. Kökleri, hiç şüphesiz, soyut ve evrensel akla doğa ve insanın özgünlüğü, benzersizliği ve çeşitliliği iddiasıyla bir karşı çıkış olan Romantizmde bulunsa da faşist doğa-insan örüntüsü, yine de milliyetçiliğin çok ötesine taşınmış olan bir fenomene işaret etmektedir. Etno-sembolizmin teorisyeni Anthony Smith, etnik köken ve onun vatani olarak toprak arasındaki ilişkiyi sıklıkla vurgulamıştır. Bir topluluğun “haritaları” ile onun uluslaşması arasındaki ilişkiyi şöyle ifade etmiştir (Smith, 1994a: 108-109):

Bu doğa ve mekânlar tamamiyle özeldir; halkın tarihî yurdunu, anılarının kutsal membağını oluştururlar; ruhların tını farklılıklarını uyumlu kılan, kendilerine özgü tarihî şiirsellikleri vardır. Yurt sadece millî dramının sergilendiği bir dekor değildir, bizzat başrodedir; doğal özellikleri popüler tarihsel bir önem taşır (...) Öyle ki göller, dağlar, nehirler ve vadiler hepsi de halkçı meziyetlerin ve "otantik" millî yaşantının sembolleri haline gelebilir (...) Öte yandan tarihsel olaylar ve yurt topraklarında bulunan anıtlar da "doğallaştırılır". Şatolar, mabedler, hikâyeler, lahitler, peyzaj içinde biraraya getirilerek sanki onun doğal parçalarıymış gibi muamele görürler (...) Şimdiki kuşaklar için haritalar ve törellikler oluşturmanın öteki yolu da tarihten ve özellikle de altın çağlar mitini kullanmaktan geçiyordu.

Smith (1994b: 49-50), ulusların anavatan toprağı ile “yurtlulaştırılmış cemaatler” (*territorialised communities*) olarak tanımlanabilecekleri bir “simbiyotik” ilişki içinde olduklarını söyler. Şöyle ki; bu toprağı geçmişe ilişkin hatıralar ile ortak bir hikâyenin konusu etmek suretiyle “etno-manzara” (*ethno-scape*) inşa eden cemaat, aslında kendi insan varlığı ile bu toprak arasındaki ilişkiyi de doğallaştırır. “Eğer cemaat bu şekilde 'doğallaştırılırsa' ve çevresinin bir parçası haline gelirse onun peyzajları da tam tersine 'tarihselleşir' ve topluluğun kendine özgü tarihsel gelişiminin izlerini taşır” (Smith, 1994b: 50). Toprak ve ulus bir kere doğallaştırıldıktan sonra, benzemez unsurlar ister insan ister bitki veya hayvan olsunlar, “istilacı” olarak değerlendirilebilmelerinin de yolu açılmış olur (Olwig, 2003: 61). Tarih, doğanın da temsil edildiği bir alandır ve bu temsil de otorite ilişkilerinden azade değildir. Söz konusu temsilin milliyetçi biçimi, özellikle emperyalizm çağında Batılı devletlerin bitkisi, hayvanı ve insanıyla “vahşi doğa” tasavvurunu üreterek sömürgeciliğini meşrulaştırmaya girişmesiyle yakından ilişkili olmuştur (Ginn, 2008).

İnsan ve toprak arasındaki bu temsil faaliyetinin ideolojik uç noktasında faşizm ve Nazizm bulunur ki bu, ekolojist kaygıların her zaman liberal demokratik projeler üretmeye yatkın olmayabileceği konusunda uyarıcıdır. Örneğin İtalyan faşizminin ekolojik dönüşüm retoriği, Katolik günahlardan arınma metaforuna dayandırılmış ve faşistler doğa ile ruh arasındaki bağlantıyı vurgulayıp hem çorak arazileri, dağları ve sıtmaya yol açan bataklıklarıyla dış doğayı hem de buranın sakinlerinin ahlâkî niteliklerini beraber ıslah etme iddiasıyla donanmışlardır. Oysa bu ıslah etme, insanın ve doğanın

ekonomik sömürü için biçimlendirilmesinden başka bir sonuç üretmemiştir (Armiero ve von Hardenberg, 2013). Bu tarzda bir temellendirme, etnik köken ile onun fizikî, tarihî veya efsanevî olarak kökleştiği varsayılan toprak arasında, denge ve uyum zemininde, manevî, organik ve natüralist bir ilişki temsili kurmayı ifade eden etnik eko-milliyetçilik kavramı ile karşılanır. Etnik eko-milliyetçilik en uç ifadesini Nazi *Blut und Boden* (Kan ve Toprak) sloganında bulur. Ülke topraklarının iç ve dış tehditlerden korunmasını, tarımsal kalkınmayı, yenilenebilir enerji kaynaklarının yaygınlaştırılmasını, doğayı korumayı da içeren bu tarz bir milliyetçilik, Nazi ırkçılığının söz konusu etnik kökenin üstünlüğü tezi ve buna bağlı şiddet eylemlerine eklenerek kısa sürede sönmüştür (Margulies, 2021: 24-25). Yine de “Üçüncü Reich’in en tiksindirici suçları”, “Anti-hümanist dogmanın doğal 'saflığın' fetişleştirilmesiyle birleşmesi” şeklindeki bir ekolojizm neticesinde gerçekleşmiştir (Biehl ve Staudenmaier, 2011: 40).

İkinci Dünya Savaşı’nın ardından uzun bir süre sessiz kalan eko-faşizm, iklim değişikliğinin zararlı etkilerinin görülmeye başlandığı günümüzde yeniden görünür hale gelmiştir. Küresel iklim krizine çözüm önerileri içinde yer alan Derin Ekolojizm, örneğin mizantropist *Earth First!* (Önce Yeryüzü!), çözümü insan nüfusunun radikal biçimde – temel hak ve hürriyetlere aykırı olarak – azaltılmasında görmektedir. Toplumsal ekolojist Murray Bookchin, derin-ekolojizm hareketini mizantrop ve faşist projeleri nedeniyle ekoloji perspektifinden yoğun bir eleştiriye tabi tutmuştur. Bookchin, “Derin Maltusçular” olarak da nitelendirdiği bu kesimin (Bookchin, 1987: 12) yeryüzündeki insan varlığını adeta bir “kansere” gibi gördüğünü ileri sürmüştür (Bookchin, 1987: 4):

Derin ekolojistler, bu belirsiz ve farklılaşmamış insanlığı gezegeni "aşırı nüfuslandırılan", kaynaklarını "yiyip bitiren" ve yaban hayatını ve biyosferi yok eden - muhtemelen doğal evrimin kötü niyetli bir ürünü olan - çirkin "insan merkezli" bir şey olarak görüyorlar - sanki "doğanın" belirsiz bir alanı, teknolojileri, zihinleri, toplumları vb. ile doğal olmayan insanlardan oluşan bir grubun karşıtı olarak duruyormuş gibi. Büyük ölçüde ayrıcalıklı beyaz erkek akademisyenler tarafından formüle edilen derin ekoloji, Paul Shepard gibi samimi doğa bilimcilerini, insanlığın yaşam dünyasında bir tür kanser olduğuna dair bir müjdeyi vaaz eden Earth First!'ten David Foreman gibi açıkça anti-hümanist ve maço dağ adamlarıyla aynı bölüğe katmayı başardı.

Bookchin (1987: 12), ayrıca, adeta insansız bir doğa tasarlayan bu hareketin sahte radikalliği ile kapitalist tüketim kültürünü yeniden-üretmekten ibaret olduğunu ileri sürmüştür: “(...) bir uçta anarşizm, diğer uçta eko-faşizm. Kültürümüzü oluşturan fast food dükkanları gibi, derin ekoloji de yarı radikal çevrecilerin fast food’udur”.

Bunun dışında, yukarıda değinilen Chirstchurch ve El Paso saldırganlarının motivasyonlarında yer aldığı gibi beyaz, eril ve yabancı düşmanı – ya da göçmen karşıtı – bireysel terör eylemleri de eko-faşizmin kimlik ve toprak arasında kurduğu ilişkiyi takip eden örneklerdir. İnternetin sağladığı görece konforlu ortamda eko-faşizm, geleneksel beyaz ırkçılığının çevre sosuna bulanmış biçimiyle yeniden tezahür edebilmektedir. ABD’de *Ku Klux Klan*’ın çevrimiçi bir platformda, bu defa ulusal çevrenin

yabancı unsurlar tarafından işgal edilmesi temasıyla yeniden ortaya çıkması buna örnektir (Richards vd., 2022).

4. SONUÇ ve ÖNERİLER

İklim değişikliği, adeta bir saatin akrebi gibi ilerliyor: Bireylerin gündelik hayatları içinde söz konusu dramatik değişimi duyu organlarıyla fark etmeleri oldukça güç. Bu nedenle gıda arzındaki azalma, su kaynaklarının tükenişi, bazı doğal afetlerin şiddetindeki artış, yabancıların zorunlu göçü vb. gündelik hayatı kuşatan sorunlarla iklim değişikliği arasında bir bağlantı kurmak her zaman kolay değildir. Ancak doğa bilimleri dünyasının kahir ekseriyeti, iklim değişikliğine bağlı olarak tüm bu sorunların gerek kapsam gerek etki derecesinin yoğunlaştığı ve herhangi bir müdahale olmazsa yerkürenin biyokapasitesinin insan hayatının sürdürülmesini imkânsız hale getirecek derecede aşılacağı konularında hemfikir. Hal böyleyken yeni siyasal çatışma alanları ve aktörleri de hemen bu gelişmelerin paralelinde tezahür ediyor: Şüpheciler ve inkârcılar ile eko-faşistler.

Yukarıda temel motivasyonları, ilişki örüntüleri ve eylemleriyle ele alınan bu siyasal akımlar, insan neslinin çevresel uyumu demokratik bir düzen içinde sağlayarak varlığını devam ettirebilmesinin önündeki en önemli güncel siyasal tehditleri oluşturuyor. Ekonomik, ideolojik, kültürel ve psikolojik veçheleriyle bu eğilimlerin, iklim krizi derinleştikçe daha da şiddetlenmesi riski sosyal bilimcilerin zihinlerini meşgul etmeye başladı bile. Bu akımlar gündelik ekonomik çıkarları uzun vadeli çıkarların önüne koymaları, bilimsel verilerden ziyade hakikat-sonrası tasavvurlarla donanmaları, anti-entelektüalizm ile harmanlanmış anti-elitizmleri ve epistemolojik bir tutarlılık beklentisiyle hareket etmemeleri sebebiyle kendileriyle mücadele edilmesi oldukça zor vakalar. Bununla birlikte, bugün ulusal ve küresel düzeyde çözüm odaklı siyasal liderliğin başarısı, bu yakın tehditlerin kontrol altına alınmasına bağlı gibi görünmektedir.

KAYNAKÇA

- Achenbach, J. (2019, August 18). Two mass killings a world apart share a common theme: ‘ecofascism’. The Washington Post. https://www.washingtonpost.com/science/two-mass-murders-a-world-apart-share-a-common-theme-ecofascism/2019/08/18/0079a676-bec4-11e9-b873-63ace636af08_story.html. (Erişim Tarihi: 27.08.2023).
- Armiero, M. & von Hardenberg, W. G. (2013). Green rhetoric in blackshirts: Italian fascism and the environment. *Environment and History*, 19(3), 283–311. <https://doi.org/10.3197/096734013X13690716950064>
- Biehl, J. & Staudenmaier, P. (2011). *Ecofascism revisited: Lessons from the German experience*. Porsgrunn: New Compass Press.
- Bookchin, M. (1987). Social ecology versus Deep Ecology: a challenge for the ecology movement. *Green Perspectives: Newsletter of the Green Program Project*, 4–5. Available at: <http://theanarchistlibrary.org/library/murraybookchin-social-ecology-versus-deep-ecology-a-challenge-for-the-ecologymovement> [Erişim tarihi: 27.08.2023].
- Capstick, S. B. & Pidgeon, N. F. (2014). What is climate change scepticism? Examination of the concept using a mixed methods study of the UK public. *Global Environmental Change*, 24, 389–401. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2013.08.012>.
- Cheung, H. (2020, January 23). What does Trump actually believe on climate change? BBC News. <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-51213003>. [Erişim tarihi: 26.08.2023].

- Conversi, D. (2020). The Ultimate challenge: Nationalism and climate change. *Nationalities Papers*, 48(4), 625-636. doi:10.1017/nps.2020.18
- Crutzen, P. J. (2002). Geology of mankind. *Nature*, 415, 23. <https://doi.org/10.1038/415023a>
- Dunlap, R. E. & McCright, A. M. (2008). A widening gap: Republican and Democratic views on climate change. *Environment: Science and Policy for Sustainable Development*, 50(5), 26-35. DOI: 10.3200/ENVT.50.5.26-35
- Dunlap, R. E. 2013. Climate change skepticism and denial: An introduction. *American Behavioral Scientist*, 57(6): 691–698. <https://doi.org/10.1177/0002764213477097>.
- Erçandırılı, Y. (2019). Antroposen çağında Marx ve Eko-Marksizm(ler): Toplum-doğa ilişkisinin diyalektiği. *Praksis*, (50), 179 - 203.
- Erçandırılı, Y. (2021). Antroposen, posthümanizm ve uluslararası ilişkiler kuramının 'ekoloji' taahhüdünün tarihsel materyalist eleştirisi. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 18(71) , 87-107. DOI: 10.33458/uidergisi.91203
- Erçandırılı, Y. (2023). Antroposen'i nasıl anlamalıyız? Eleştirel gerçekçilik, diyalektik materyalizm ve özne sorunsalı. *Amme İdaresi Dergisi*, 56(2), 35-62.
- Fisher, M. & Achenbach, J. (2019, March 15). Boundless racism, zero remorse: A manifesto of hate and 49 dead in New Zealand. *The Washington Post*. https://www.washingtonpost.com/national/boundless-racism-zero-remorse-a-manifesto-of-hate-and-49-dead-in-new-zealand/2019/03/15/3d407c64-4738-11e9-90f0-0ccfeec87a61_story.html. [Erişim tarihi: 26.08.2023].
- Forchtner B. & Lubarda, B. (2023). Scepticisms and beyond? A comprehensive portrait of climate change communication by the far right in the European Parliament. *Environmental Politics*, 32(1), 43-68. DOI: 10.1080/09644016.2022.2048556
- Forchtner, B. & Kølvrå, C. (2015). The nature of nationalism: populist radical right parties on countryside and climate. *Nature and Culture*, 10(2), 199–224. doi:10.3167/nc.2015.100204
- Forchtner, B. (2019). Articulations of climate change by the Austrian far right: A discourse-historical perspective on what is 'allegedly manmade'. In R. Wodak and P. Bevelander (Eds.), *Europe at the Crossroad: Confronting Populist, Nationalist and Global Challenges* (pp. 159-179). Lund: Nordic Academic Press.
- Forchtner, B., Kroneder, A. & Wetzels, D. (2018). Being skeptical? Exploring far-right climate change communication in Germany. *Environmental Communication*, 12(5), 589–604. DOI: 10.1080/17524032.2018.1470546
- Gemenis, K., Katsanidou, A. & Vasilopoulou, S. (2012). The politics of antienvironmentalism: Positional issue framing by the European radical right. *Midwest Political Science Association (MPSA) Annual Conference 2012 - Chicago, IL, USA, 12–15 April 2012, Chicago*. <https://ris.utwente.nl/ws/portalfiles/portal/6153509/MPSA.pdf> [Erişim tarihi: 28.08.2023]
- Ginn, F. (2008). Extension, subversion, containment: Eco-nationalism and (post)colonial nature in Aotearoa New Zealand. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 33(3), 335–353. <https://doi.org/10.1111/j.1475-5661.2008.00307.x>
- Graßl, H. (2009). Scenarios of climate change. *The European Physical Journal Special Topics*, 176, 5–12. <https://doi.org/10.1140/epjst/e2009-01144-1>
- Guardian News. (2020, September 15). Trump denies climate change link to wildfires: 'I don't think science knows' [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=S-DZRO68710>. [Erişim tarihi: 26.08.2023].
- Hultman, M., Björk, A. & Viinikka, T. (2019). Denouncing environmental challenges via anti-establishment rhetoric, marketing of doubts, industrial/breadwinner masculinities enactments and ethno-nationalism. In Bernhard Forchtner (Ed.), *The Far Right and the Environment: Politics, Discourse and Communication* (pp. 121-135) London: Routledge.
- Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC). (2007). Appendix 1: Glossary. In IPCC, 2007: *Climate Change 2007: Impacts, Adaptation and Vulnerability. Contribution of Working Group II to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*, M.L. Parry, O.F. Canziani, J.P. Palutikof, P.J. van der Linden and C.E. Hanson, Eds.. Cambridge: Cambridge University Press.

- Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC). (2014a). *Climate Change 2014: Impacts, Adaptation, and Vulnerability. Part A: Global and Sectoral Aspects. Contribution of Working Group II to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change* [Field, C.B., V.R. Barros, D.J. Dokken, K.J. Mach, M.D. Mastrandrea, T.E. Bilir, M. Chatterjee, K.L. Ebi, Y.O. Estrada, R.C. Genova, B. Girma, E.S. Kissel, A.N. Levy, S. MacCracken, P.R. Mastrandrea, and L.L.White (eds.)]. Cambridge, and New York: Cambridge University Press.
- Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC). (2014b). *Climate Change 2014: Impacts, Adaptation, and Vulnerability. Part B: Regional Aspects. Contribution of Working Group II to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change* [Barros, V.R., C.B. Field, D.J. Dokken, M.D. Mastrandrea, K.J. Mach, T.E. Bilir, M. Chatterjee, K.L. Ebi, Y.O. Estrada, R.C. Genova, B. Girma, E.S. Kissel, A.N. Levy, S. MacCracken, P.R. Mastrandrea, and L.L.White (eds.)]. Cambridge, and New York: Cambridge University Press.
- Jaspal, R., Nerlich, B. & Lemańczyk, S. (2014). Fracking in the Polish press: Geopolitics and national identity. *Energy Policy*, 74, 253-261. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2014.09.007>.
- Jylhä, K.M. & Hellmer, K. (2020). Right-wing populism and climate change denial: The roles of exclusionary and anti-egalitarian preferences, conservative ideology, and antiestablishment attitudes. *Analyses of Social Issues and Public Policy*, 20(1), 315–335. doi:10.1111/asap.12203
- Kropotkin, P. (2014 [1899]). *Tarlalar, Fabrikalar ve Atölyeler – Yarın*. (Çev. S. Sevinç). Çanakkale: Kaos.
- Kulin, J., Sevä I. J. & Dunlap, R. E. (2021). Nationalist ideology, rightwing populism, and public views about climate change in Europe. *Environmental Politics*, 30(7), 1111-1134. DOI: 10.1080/09644016.2021.1898879
- Lockwood, M. (2018). Right-Wing populism and the climate change agenda: exploring the linkages. *Environmental Politics*, 27(4), 712–732. doi:10.1080/09644016.2018.1458411
- Lorenzoni, I., Nicholson-Cole, S., Whitmarsh, L. (2007). Barriers perceived to engaging with climate change among the UK public and their policy implications. *Global Environmental Change*, 17, 445–459. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2007.01.004>
- Macklin, G. (2022). The extreme right, climate change and terrorism. *Terrorism and Political Violence*, 34(5), 979-996. DOI: 10.1080/09546553.2022.2069928
- Mann, M. E. (2012). *The hockey stick and the climate wars*. New York: Columbia University Press.
- Marcinkiewicz, K. & Tosun, J. (2015). Contesting climate change: mapping the political debate in Poland. *East European Politics*, 31(2), 187-207. DOI: 10.1080/21599165.2015.1022648
- Margulies, M. (2021). Eco-Nationalism: A historical evaluation of nationalist praxes in environmentalist and ecologist movements. *Consilience*, 23, 22-29. <https://doi.org/10.7916/consilience.vi23.6226>
- Marquardt, J. M., Oliveira, C. & Lederer, M. (2022). Same, same but different? How democratically elected right-wing populists shape climate change policymaking. *Environmental Politics*, 31(5), 777-800. DOI: 10.1080/09644016.2022.2053423
- McCright, A. M. & Dunlap, R. E. (2000). Challenging global warming as a social problem: An analysis of the conservative movement's counter-claims. *Social Problems*, 47(4), 499–522. <https://doi.org/10.2307/3097132>
- Meadows, D. H., Meadows, D. L., Randers, J. & Wehrens W. W. III. (1978). *Ekonomik büyümenin sınırları*. (Çev. K. Tosun). İstanbul: İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Yayınları.
- Moore, J. W. (2015). *Hayatın dokusundaki kapitalizm: Sermaye birikimi ve ekoloji*. (Çev. A. Munzur). Ankara: Epos.
- Moore, J. W. (Ed.). (2016). *Anthropocene or Capitalocene? Nature, history and the crisis of capitalism*. Oakland, CA: PM Press.
- Olwig, K. R. (2003). Natives and aliens in the national landscape. *Landscape Research*, 28(1), 61–74. <https://doi.org/10.1080/01426390306525>
- Oreskes, N. & Conway. E. M. (2010). *Merchants of doubt*. New York: Bloomsbury Publishing.
- Pielke, R., Prins, G., Rayner, S. & Sarewitz D. (2007). Lifting the taboo on adaptation. *Nature*, 445, 597–598. <https://doi.org/10.1038/445597a>
- Plass, G. N. (1956). The carbon dioxide theory of climatic change. *Tellus*, 8(2), 140–154. <https://doi.org/10.1111/j.2153-3490.1956.tb01206.x>

- Pompeo, M. R. (2019, November 4). On the U.S. Withdrawal from the Paris Agreement. U.S. Department of State. <https://2017-2021.state.gov/on-the-u-s-withdrawal-from-the-paris-agreement/> [Erişim tarihi: 29.08.2023].
- Poortinga, W., Spence, A., Whitmarsh, L., Capstick, S., Pidgeon, N.F. (2011). Uncertain climate: An investigation of public scepticism about anthropogenic climate change. *Global Environmental Change*, 21(3), 1015–1024. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2011.03.001>
- Rahmstorf, S. (2004). The climate sceptics. Potsdam Institute for Climate Impact Research. https://www.pik-potsdam.de/~stefan/Publications/Other/rahmstorf_climate_sceptics_2004.pdf [Erişim tarihi: 21.08.2023]
- Rees W. E. & Wackernagel, M. (2023). Ecological footprint accounting: Thirty tears and still gathering steam. *Environment: Science and Policy for Sustainable Development*, 65(5), 5-18. DOI: 10.1080/00139157.2023.2225405
- Richards, I., Jones, C. & Brinn, G. (2022). Eco-fascism online: Conceptualizing far-right actors' response to climate change on Stormfront. *Studies in Conflict & Terrorism*, DOI: 10.1080/1057610X.2022.2156036
- Ronfeldt, D. & Arquilla, J. (2020). Whose story wins: Rise of the noosphere, noopolitik, and information-age statecraft. Santa Monica, CA: RAND Corporation. <https://www.rand.org/pubs/perspectives/PEA237-1.html>. [Erişim tarihi: 16.09.2022].
- Roussopoulos, D. (2017). Politik ekoloji: İklim krizi ve yeni toplumsal gündem. (Çev. F. D. Elhüseyni). İstanbul: Sümer.
- Smith, A. D. (1994a). Millî kimlik. (Çev. B. S. Şener). İstanbul: İletişim.
- Smith, A. D. (1994b). Ethno-symbolism and Nationalism: A cultural approach. London: Routledge.
- Steffen, W., Crutzen, P. J. & McNeill J. R. (2007). The Anthropocene: Are humans now overwhelming the great forces of nature. *AMBIO: A Journal of the Human Environment*, 36(8), 614-621. [https://doi.org/10.1579/0044-7447\(2007\)36\[614:TAAHNO\]2.0.CO;2](https://doi.org/10.1579/0044-7447(2007)36[614:TAAHNO]2.0.CO;2)
- T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı. (t.y.). Kyoto Protokolü. <https://iklim.gov.tr/kyoto-protokolu-i-35>. [Erişim tarihi: 30.08.2023].
- T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı. (t.y.). Montreal Protokolü. <https://iklim.gov.tr/montreal-protokolu-i-38>. [Erişim tarihi: 30.08.2023].
- T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı. (t.y.). Paris Anlaşması. <https://iklim.gov.tr/paris-anlasmasi-i-34>. [Erişim tarihi: 30.08.2023].
- The Washington Post. (2019, December 3). Trump: 'Climate change is very important to me [Video]. https://www.washingtonpost.com/video/politics/trump-climate-change-is-very-important-to-me/2019/12/03/fd19a429-9b72-4a9e-a673-4cc22662abae_video.html [Erişim tarihi: 26.08.2023].
- Trump on climate change report: 'I don't believe it'. (2018, November 26). BBC News, <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-46351940>. [Erişim tarihi: 26.08.2023].
- Trump, D. J. [@realDonaldTrump]. (6 November 2012). The concept of global warming was created by and for the Chinese in order to make U.S. manufacturing non-competitive [Tweet]. Twitter, X. <https://twitter.com/realDonaldTrump/status/265895292191248385>
- UNFCCC (1992). United Nations Framework Convention on Climate Change. <https://unfccc.int/resource/docs/convkp/conveng.pdf>, [Erişim tarihi: 27.01.2023].
- UNFCCC (2009). Report of the Conference of the Parties on its fifteenth session, held in Copenhagen from 7 to 19 December 2009, <https://unfccc.int/resource/docs/2009/cop15/eng/11a01.pdf> [Erişim tarihi: 27.01.2023].
- Vowles, K. & Hultman, M. (2021). Dead white men vs. Greta Thunberg: Nationalism, misogyny, and climate change denial in Swedish far-right digital media. *Australian Feminist Studies*, 36(110), 414-431. DOI: 10.1080/08164649.2022.2062669
- Weart, S. (2011). Global warming: How skepticism became denial. *Bulletin of the Atomic Scientists*, 67(1), 41–50. <https://doi.org/10.1177/0096340210392966>